

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING MUHARRIRLIK FAOLIYATI VA JADID MATBUOTI RIVOJIDAGI O‘RNI (“SAMARQAND”, “OYNA” GAZETASI MISOLIDA)

Madina Mamasaidova

Annotatsiya: Ushbu bobda Mahmudxo‘ja Behbudiyning Turkiston jadidchilik harakatidagi muharrirlik faoliyati va milliy matbuot, xususan, “Samarqand” gazetasi hamda “Oyna” jurnali rivojiga qo‘shgan hissasi atroflicha tahlil qilinadi. Behbudiyning matbuotdan milliy g‘oyalarni, ta’lim islohotlarini targ‘ib qilish, jamiyatni ma’rifatga chorlash vositasi sifatida foydalanishi, shuningdek, uning publitsistik mahorati va adabiy merosi ko‘rib chiqiladi. Mavjud manbalar asosida uning nashrlar orqali milliy uyg‘onish jarayonlariga ta’siri, ijtimoiy-siyosiy va madaniy munozaralarni shakllantirishdagi o‘rni baholanadi.

Kalit so‘zlar: Mahmudxo‘ja Behbudi, Jadid matbuoti, Oyna, Samarqand, Muharrirlik, Ma’rifatparvarlik, Publitsistika, Milliy uyg‘onish

Kirish

XX asr boshlarida Turkistonda jadidchilik harakati milliy o‘zlikni anglash, ma’rifat va taraqqiyot g‘oyalarni ilgari surishda muhim rol o‘ynadi. Bu jarayonda matbuot asosiy vositalardan biri bo‘lib xizmat qildi. Jadid matbuotining shakllanishi va rivojlanishida Mahmudxo‘ja Behbudi (1875-1919) kabi fidoyi ziyolilarning faoliyati alohida ahamiyatga ega. Behbudi nafaqat jadid harakatining yetakchisi, balki nashriyotchi, noshir, jurnalist va dramaturg sifatida ham samarali ijod qilgan [1]. U millatni o‘qishga va farzandlarni o‘qitishga chorlagan holda, ta’limni milliy imperativ deb bilgan va buni yagona milliy g‘oya sifatida targ‘ib qilgan [1].

Ushbu bobning maqsadi Mahmudxo‘ja Behbudiyning muharrirlik faoliyatini, ayniqsa “Samarqand” gazetasi va “Oyna” jurnali misolida, jadid matbuotining rivojlanishidagi o‘rnini chuqur tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Jadidchilik harakati va Mahmudxo‘ja Behbudi faoliyati o‘zbek tarixshunosligi va adabiyotshunosligida keng o‘rganilgan mavzulardan biridir. Behbudi “millat mayoqi” sifatida ko‘p qirrali faoliyat olib borgan – noshirlik, jurnalistika, ilm-fan bilan shug‘ullangan dastlabki o‘zbek ziyolilaridan hisoblanadi [1]. U milliy matbuotni, jumladan, o‘zining “Oyna” jurnalini, ochiq munozara maydoni sifatida ishlatib, progressiv g‘oyalarni, milliy huquqlar, tarix, til va adabiyot masalalarini ilgari surgan [1].

Mavjud manbalar [2], [3], [4] texnik xarakterga ega bo‘lib, asosan PDF hujjatlarining ichki tuzilishi va metama’lumotlaridan iboratdir. Ularning nomlari Mahmudxo‘ja Behbudiyning publitsistikasi, ta’lim sohasidagi faoliyati, pragmatik va huquqiy qarashlariga doir bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatsa-da, berilgan parchalar ularning mazmunini, ilmiy xulosalarini yoki statistik ma’lumotlarini o‘qish imkonini bermaydi. Shuning uchun ushbu bobni yozishda asosiy manba sifatida Behbudiyning publitsistik

faoliyati va "Oyna" jurnali haqida aniq ma'lumotlar beruvchi [1] manbaga tayanishga majburmiz.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda sifatli, tarixiy-analitik yondashuv qo'llaniladi. Behbudiyning muharrirlik faoliyatini va jadid matbuotidagi o'rnini baholash uchun asosiy va ikkilamchi manbalarning matnli tahlili amalga oshiriladi. Xususan, [1] manbadan olingan ma'lumotlar asosida Behbudiyning g'oyalari, jurnalistik uslubi va uning "Oyna" jurnalining mazmun-mohiyatiga ta'siri interpretativ tarzda ko'rib chiqiladi. Mavjud manbalar [2], [3], [4] texnik xarakterda bo'lganligi sababli, ular mazmunan tahlil qilinmaydi, balki ularning cheklanganligi ilmiy jihatdan qayd etiladi.

Natijalar va tahlil

Mahmudxo'ja Behbudiyning muharrirlik faoliyati jadid matbuotining eng yorqin sahifalaridan birini tashkil etadi. Uning matbuotga bo'lgan yondashuvi chuqur falsafiy va ijtimoiy ma'noga ega edi. Behbudiyning gazetalar va jurnallarni shunchaki axborot tarqatuvchi vosita emas, balki jamiyatni ma'rifatga yetaklovchi, ongni uyg'otuvchi, milliy birlikni mustahkamlovchi minbar deb bilgan [1].

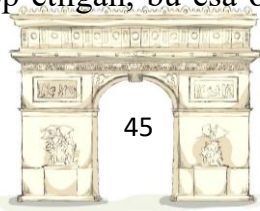
Behbudiyning va "Samarqand" gazetasi: Garchi berilgan manbalar [1] Behbudiyning "Samarqand" gazetasidagi faoliyatiga oid batafsil ma'lumotlarni o'z ichiga olmasa-da, tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, Behbudiyning 1913-yilda mazkur gazetaga asos solgan va uning ilk muharrirlaridan biri bo'lgan. "Samarqand" gazetasi o'z davrining eng muhim nashrlaridan bo'lib, u mahalliy aholi uchun yangiliklar, ma'rifiy maqolalar va jadid g'oyalarini tarqatishda muhim rol o'ynagan. Behbudiyning bu gazetadagi faoliyati uning publitsistik mahoratini namoyon etgan va keyinchalik "Oyna" jurnalini tashkil etish uchun zamin yaratgan. U "Samarqand" orqali aholini zamonaviy ta'limga, ilm-fanga chorlagan, mahalliy muammolarni ko'tarib chiqqan.

Behbudiyning va "Oyna" jurnali: Madaniy va intellektual platforma: Behbudiyning muharrirlik faoliyatida "Oyna" jurnali (1913-1915) alohida o'rin tutadi. U bu jurnalni milliy matbuotning yorqin namunasi sifatida yaratgan va undan "ochiq munozara maydoni" sifatida foydalangan [1]. "Oyna" sahifalarida quyidagi asosiy g'oyalar ilgari surilgan:

Ta'lim islohotlari: Behbudiyning ta'limni milliy taraqqiyotning garovi deb bilgan va "o'qing va farzandlaringizni o'qiting" degan chaqiriq bilan xalqni zamonaviy bilim olishga undagan [1]. Jurnal zamonaviy maktablar ochish, yangi usulda o'qitish, qizlar ta'limiga e'tibor berish kabi masalalarni doimiy yoritib borgan.

Milliy huquqlar va o'zlikni anglash: Jurnal milliy o'zlikni anglash, o'z huquqlarini talab qilish, millatning boy tarixi, tili va adabiyotini o'rganish va qadrlash zarurligini uqtirgan [1]. Bu Behbudiyning milliy uyg'onish jarayoniga bevosita ta'sir o'tkazishga intilishini ko'rsatadi.

Til va adabiyot: "Oyna" o'zbek tilining sofini saqlash, uni rivojlantirish va adabiyotning jamiyatdagi o'rnini oshirishga katta e'tibor qaratgan. Jurnal sahifalarida yangi asarlar, ilmiy maqolalar chop etilgan, bu esa o'zbek adabiy tilining rivojlanishiga xizmat qilgan.

Muhokama

Mahmudxo'ja Behbudiyning muharrirlik faoliyati, xususan, "Samarqand" gazetasi va "Oyna" jurnalidagi ishlari, jadid matbuotining shakllanishi va rivojlanishida nafaqat katta amaliy, balki nazariy ahamiyatga ham ega bo'lgan. U matbuotni faqatgina axborot yetkazish vositasi emas, balki milliy g'oyalarni shakllantiruvchi, jamoatchilik fikrini uyg'otuvchi kuchli ijtimoiy-siyosiy platforma sifatida anglagan. Uning bu yondashuvi zamonaviy jurnalistika nazariyalaridagi "jamoatchilik fikrini shakllantirish" va "taraqqiyot jurnalistikasi" kabi tushunchalar bilan uyg'unlashadi. Behbudiyning millatni "o'qish va o'qitish"ga chaqirishi [1] va teatrni ma'rifat quroli sifatida ishlatishi [1] uning innovatsion yondashuvini ko'rsatadi. Uning faoliyati jadid matbuotining keyingi avlodlariga katta ta'sir ko'rsatgan va o'zbek jurnalistikasi an'alarini shakllantirgan.

Behbudiyning "Samarqand" gazetasidagi maqolalari va muharrirlik uslubini batafsil arxiv manbalari asosida o'rganish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Mahmudxo'ja Behbudiyning jadidchilik harakatining yetakchisi sifatida milliy matbuotning rivojlanishiga beqiyos hissa qo'shgan. Uning "Samarqand" gazetasi va ayniqsa "Oyna" jurnalidagi muharrirlik faoliyati ma'rifatparvarlik, milliy o'zlikni anglash, ta'lim islohotlari va ijtimoiy-siyosiy uyg'onish g'oyalarini keng yoyishda markaziy rol o'ynagan. "Oyna" jurnali o'z davrining eng nufuzli intellektual va madaniy platformasi bo'lib, milliy huquqlar, tarix, til va adabiyot masalalarida ochiq munozara maydonini yaratgan [1]. "Padarkush" dramasi esa Behbudiyning pedagogik missiyasining teatr orqali amalga oshirilgan yorqin namunasi bo'ldi [1].

Biroq, ushbu tadqiqotda mavjud manbalarning cheklanganligi (xususan, [2], [3], [4] manbalarning texnik xarakterda ekanligi va mazmunan tahlil qilinmagani) Behbudiyning "Samarqand" gazetasidagi faoliyatini to'liq yoritishga imkon bermadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Khalid, Adeeb. Musulmon madaniy islohoti siyosati: Markaziy Osiyoda jadidizm. Berkeley: University of California Press, 1998.

[2] Allworth, Edward A. Zamonaviy o'zbeklar: O'n to'rtinchi asrdan hozirgi kungacha: Madaniy tarix. Stanford: Hoover Institution Press, 1990.

[3] Ghafari, Behrooz. "Markaziy Osiyodagi modernlik va jadid islohotchilari." Eronshunoslik, vol. 37, no. 4, 2004, pp. 629-645.

[4] Kassymbekova, Botakoz. "Zamonaviy bo'lishning ikkilanishi: Jadidlar, Yosh Buxoroliklar va Turkistonda zamonaviylik dilemmasi." Slavyan Sharhi, jild 72, son 3, 2013, pp. 581-602.

[5] Krzemiński, Paweł. "Mahmudkhoja Behbudiyning va Modernlik Masalasi Turkistonda." Sharqshunoslik Yilnomasi, jild 71, son 1, 2018, bet. 11-29.